

FUAD PAŞA

Mehmed Fuad Paşa bilim adamlarından meşhur şair Keçecizade İzzet Molla'nın büyük oğludur.(1). Âli Paşa'nın doğduğu 1230-1814 yılında İstanbul'da doğmuştur. Cami derslerine ve Tıbhane adıyla açılan Tıbbiye okuluna (Tıp Fakültesi) devam ederek öğrenim yapmıştır. Tıp okulumuzun ilk öğrencilerindendir. O zamanın doktorluk dili Latince olduğundan ve öğretmenleri Meternich'in yardımıyla Viyana Üniversitesinin gözde öğretmenlerinden (Bernar, Rigler, Watbichler) getirildiğinden dolayı eski doktorlarımız gibi Fuad Efendi de latin dilinin fen kısmını öğrenmişti (2). Tophane doktorluğuna atanan ve bu görevle Çengelolu Tahir Paşa maiyetinde Trablus Seferine giden Fuad Efendi doktorluğu ve askerliği bırakıp politikayı tercih etmişti. Tercüme kalemine girişi 1253-1837'dedir. Reşit Paşa, Âli Efendi gibi Fuad Efendi'yi de takdir ederek 1254-1838'de birinci tercüman ve Londra elçiliği başkâtibi, 1260-1844'te Madrid geçici elçisi ve ertesi sene Divan-ı Hümayun tercümanı 1263-1847'de Âmedci tayin ettirmiştir.

Macar İhtilâlinin (3) genişleyerek Memleketeyn(4)'e sıçramasından korkulduğundan ve Bâb-ı Âli ihtilalcilerden Osmanlı ülkelerine sığınacaklara kapıları açtığından Fuad Efendi komiserlikle Bükreş'e gönderilmiş(1265-1849) Rusya'nın işe karışması ile ihtilâl bastırıldıktan sonra bazı hususların görüşülmesi ve düzeltilmesi için Osmanlı hükümeti tarafından oradan Petersburg'a(5) gönderilmiştir. Bâb-ı Âli'nin, Avusturya harp divanları tarafından idama mahkûm edilen ve hiçbir kurtuluş yolları kalmayan Macar ihtilalcileri hakkında gösterdiği koruyucu tutum ile Reşit Paşa Avrupa nazarında bir kat daha prestij kazandığı gibi Fuad Efendi de görevlendirildiği işte sağlam bir tutum ve etraflı bir anlayışla başarı göstermişti.

Petersburg'ta iken Bâlâ rütbesi ile sadrazamlık müsteşarı olan Fuad Efendi, Âli Paşa sadrazam olunca (Şevval 1268-1852) dışişleri bakanı olmuş, Mençikof'un olağanüstü elçilikle İstanbul'a gelmesi dolayısıyla bakanlıktan ayrılmış (1269-1853) ve elçi ile yüz yüze gelmemiştir. Rus savaşından faydalanmak maksadıyla kımıldanmaya başlayan Yunanlıların durumunu incelemek üzere 1270-1854'te Yanya'ya gitmiş ve Yunan çetelerinin bastırılmasında çoğu kez orduya kendisi kumanda ederek idari işlerdeki akıllı tedbirlerine ek olarak askerlik alanında da üstünlük göstermiştir. Bir onbaşı, askerler namına kendisine bir ferahi takdim etmiş ve paşa da bunu fesine takarak bir tarihi hâtıra olarak saklamıştır. Dönüşünden sonra Tanzimat meclisi başkanlığı üzerinde olarak vezirlik rütbesiyle ikinci defa dışişleri bakanı olmuştur(1271-1855)(6).

Üçüncü defa dışişleri başkanlığında iken Şam Olayı(7) meydana gelmiş, Fuad Paşa resmen askeri komutanlık görevini de alarak tam yetki ile olağanüstü delege tayin edildiği Şam'a gönderilmiştir. Mahalle çocuklarının kavgası ile başlayan olayın ne yazık ki genişleyerek çıban haline gelmesi Müslüman ve Müslüman olmayan halk arasında kanlı çatışmalara dönüşmesi üzerine Napoleone III. nin atak politikası Fransa'yı olaya karışmaya şevketmiş otuz bin kişilik bir ordu hazırlanmasına başlanmış ise de Fuad Paşa'nın çabuk hareket etmesi ve buna Paris Büyükelçisi Ahmet Vefik Paşa'nın gayretinin eklenmesi ile Fransa'nın olaya karışma eylemi tavsamış ve mesele giderilmiştir.

Fuad Paşa'nın yaptığı işlerden birisi Arabistan Ordusu Müşiri (Mareşali) ve Şam Valisi Nazır Ahmet Paşa'yı azil ve İstanbul'a iade ile muhakemesinden sonra Şam'da kurşuna dizdirmesidir(1277-1860)(8). Bu Ahmet Paşa Harp Okulunun yetiştirdiği ilk kurmay subaylardan olup dürüstlüğü ve temizliği ile tanınmış, namazında, abdestinde Allah'tan korkan birisi idi. Geçen Rus savaşında(1853 Osmanlı-Rus Savaşı) Tuna boyu hareketlerinde yararlık göstermiştir. Bir süre Harb Okulu nazırlığında (müdürlüğü) bulunduğu için nazır lakabı buradan kalmıştı. Şam olayında karışıklığı süratle bastıramamak suçundan yargılanmış, idam hükmü kendisine bildirildiğinde “eğer devletin derdi benimle giderilecek ise kanım helâl olsun” demişti. Şam'da Muhiddin-i Arabî(9) türbesine gömülmüştür. Şam halkı bu kurbanı manevi değerler(evliya) rütbesine çıkarmıştır.

Fuad Paşa Şam'da bulunduğu sırada Meclis-i Vâlâ ve Tanzimat Meclisi Başkanlığı(10) ve dördüncü defa Dışişleri Bakanlığı ile değerlendirildikten sonra Serkurena aracılığı ile Mühr-ü Hümayun kendisine gönderildi. (1 Cumadiyülûla 1278-1861). Ertesi sene recebinde (23 Aralık 1862) ileri gelen bakanlarla sözbirliği ederek meşhur istifa mektubunu sunmuş ise de(11) bakanlar sözlerinde durmadıklarından Fuad Paşa sadrazamlıktan düşmüş, ertesi hafta Meclis-i Vâlâ-i Ahkâm-ı Adliye Başkanlığı'na (22 Recep 1279-1863) ve bir ay sonra seraskerlik makamına ve padişahın Mısır gezisinde Yaver-i Ekremlik unvanına ve döndükten sonra da ek olarak ikinci defa sadrazamlık görevine kavuşmuştur (15 Zilhicce 1279-1867) İki sene sonra azledilerek (21 Muharrem 1283-1866)(12) beşinci defa Dışişleri Bakanı olarak Avrupa gezisinde padişahın yanında bulunmuştur (1284-1867). İkinci sadrazamlığından uzaklaştırılmasına Padişah Abdülaziz'in Mısırlı Prenses Tevhide Hanımla evlenme arzusuna kesin karşı koyması sebep olmuştur. Kalp hastalığından rahatsız olduğundan geziden dönüşte hastalığı arttığından hava tebdili için Yakacığa ve sonra doktorların tavsiyesi üzerine İtalya yolu ile Güney Fransa'da bulunan Nice şehrine götürülerek “devlet işlerinin bilgili doktoru ve millet gönlünün şifası iken kalp (hastalığına) çare bulunamayarak” orada sonsuzluk evine göçmüştür (1285-1868). Fransa'da parlak bir anma merasimi yapılarak cesedi bir devlet vapuruna(13) bindirilerek İstanbul'a getirilmiştir. Ölüsünü yıkayan ve cenazesini İstanbul'a getiren Paris büyükelçiliği imamı meşhur Tahsin Hocadır. İstanbul'da büyük merasimle Fazlı Paşa'da Üçler Camii mezarlığına gömülmüştür(14).

Ölümüne Sami Paşa “Gafur” kelimesinden bir düşürerek(15) meşhur tarihi söylediği gibi Yusuf Kâmil Paşa'da “Sadr-ı Firdevsmekam oldu Fuad Paşa'ya” tarihini söylemiştir.

Fuad Paşa esprili konuşması ve hazır cevaplığı ile şöhret kazanmış olup “bir ayağı üzerinde bin lafin belini bükerdi”. Neşeli konuşması, ataklığı ve becerikliliği Reşit Paşa'dan üstündü. Aşağıda birkaç tanesini söyleyeceğimiz nükteler ve gelişi güzel konuşmaları halk arasındaki atasözleri gibi İstanbul ileri gelenlerinin ağızlarında dolaşır. Parlak bir zekâsı olduğundan devlet işlerinde sıkılmaz ve amaca ulaşmak için çapraşık yollara sapmayarak saldırı saldırı cadde de yürürdü. Memleket ve millet yararına uygun gördüğü önlemleri ve eylemleri uygulamaya koymak için arkadaşı Âli Paşa gibi yer ve zamanın uygun olup olmadığını uzun uzadı düşünmeyi ve ezilip büzülerek ince eleyip sık dokumayı sonuçsuz ve çıkmaz yola sapma sayardı. Böyle yapacağı şeyleri derhal uygulamaya koymasından dolayıdır ki bazı önemli ve büyük işlerde başarı kazanmış, fakat birkaçı yarım kalmıştır.

Bir gün Sultan Abdülaziz kendisi ile Âli ve Mütercim Rüştü Paşa arasında ne fark olduğunu sormuş, Fuad Paşa “bir ırmak kenarına indiğimizde karşıya- kaya geçmek için bir köprü kurulduğunu görsem ben hemen köprüye saldırırım, Âli Paşa köprünün sağlam olup olmadığını incelemeye başlar ve geçit arar, Rüştü Paşa bir alay asker geçmedikten sonra köprüye ayak basmaz” cevabını vermiş. Bu kıyaslama üçünün karakterini hakkıyla açıklamaktadır.

Âli Paşa Girit’te iken kendisi Rikâb-ı Hümayunda sadaret kaymakamı idi. Fransa elçisinin Girit hakkında Bâb-ı Âliye resmî şekilde başvurduğu vakit kesin bir dille verdiği bilinen red cevabı her yiğidin kârı değildir.

Hareketlerinde, alışkanlıklarında ve davranışlarında keyfine göre serbest hareket etmeye alışmış olan Sultan Abdülaziz Avrupa gezisinde filan saatte giyinmek, filan saatte, filan davete uymak gibi dakikasında yapılması gerekli olan resmi merasimlerden sıkılmıştı. Özellikle Osmanlı soyundan gelen padişahların Avrupa’ya ilk gezisi olması dolayısıyla Paris ve Londra’da pek parlak hazırlıklar yapılmış olması merasim cenderesini daha da sıkıcı bir hale koymuştu. Padişah hazretleri bazen karşı koymak ister, inandırmak ve razı etmek için Fuad Paşa da fazla yorulmuş. Bu manevi yorgunlukların hastalığının artmasını etkilediği söylenir. Deniz komutanlarımızdan rahmetli Rasim Paşa’dan işittiğime göre İngiltere’ye geçmek için Calais(Kale)’ye geldiklerinde padişah hazretleri deniz tutmasına dayanamadığından Manş Denizi’nin dalgalı olduğunu bahane ederek İngiltere’ye gitmekten vaz geçilmesini ve geri dönülmesini Fuad Paşa’ya söylemiş. Fuad Paşa Rasim Paşa’yı çağırarak padişahı razı etmesini rica etmiş. Rasim Paşa Manş Denizi’nde birçok kereler gidip geldiğini (okuldan mezun olduktan sonra yedi sene İngiliz Deniz Kuvvetlerinde çalışmıştı) ve fırtına denilen şeyin karşı yakaya yakın biraz çırıptıdan ibaret olduğunu ve Prens Dö Gal’in(16) donanma ile karşılamaya geldiğini, İngiltere’de milyonlarca halkın padişahın gelmesini ve onun yüce yüzünü görmeyi büyük bir arzu ile beklediklerini, sözünü tutmamanın ileride politika bakımından büyük olumsuz etkiler yapacağını anlatarak razı etmeyi başarmıştı. Gerçi makamı cennet olan padişah denizden hayli rahatsız olmuş ise de Londra’da yapılan olağanüstü parlak karşılama törenlerinden memnun kaldığından sonra Rasim Paşa’ya “paşa iyi ettik de Londra’ya geldik, gelmemezlik olmayacakmış” demiş.

Bu Avrupa gezisine az insanla çıkılmamış, bir gemi dolusu maiyet ile gidilmişti. Kebabcıbaşı, Hamurcubaşı, Pilavcubaşı, mutfak kâtibi ve benzeri kişiler grupta bulunmakta idi. Toulon’a varıldığı zaman ağalar rıhtıma çıkarlar; padişahı rıhtımda karşılayacak olan kurulda Toulon deniz komutanının karısı da bulunuyormuş. Bizim periyor saatli ve gümüş köstekli aşçılar dekolte madamın etrafını çevirerek bıyık burmaya başlamışlar, kadının sıkılmaya başladığını gören Fuad Paşa hemen rıhtıma atlayarak ağaları uzaklaştırdıktan sonra takdim ve görüşme sırasında madama “geçen sene kolera baskınına uğradınız (bir sene evvel güney Fransa’da kolera çıkmıştı) bu sene de Türklerin hücumuna uğruyorsunuz” demesi üzerine kadın “Ekselans bu onun yerini doldurur” karşılığını vermiş.

Yabancı bir lokalde büyük devletlerin gücünden ve büyüklüğünden bahsedilirken Fuad Paşa “en kuvvetli devlet Osmanlı Devleti’dir. Siz dışardan ve biz içeriden yıkmaya çalışıyoruz yine yıkamıyoruz” demişti.

Hocapaşa büyük yangınından sonra (17) sokakların düzeltilmesine ve caddelerin genişletilmesine ön ayak olduğundan yola rastlayan türbe ve medreselerin yıkılması lazım gelmiş, halk her zamanki gibi söylenmeye ve paşaya lânet okumaya başlamış; Divanyolu'nda türbeleri yıkılan “Köprülü Mehmet Paşa ile Firuz Ağa'nın ululuğundan korkmalıdır” diye uyarmalarda bulunan birine Fuad Paşa “Köprülünün gönlünce hareket ettiğimden dolayı onun ruhunun şad olacağından eminim, Firuz Ağa'ya gelince, onun gibilerini benden evvel gelen sadrazamlardan katledenler olduğundan ondan da çekinmem” cevabını verdiği gibi yeni açılan caddelerin kaldırılmalarını öven bir başkasına da “evet, o kaldırılmalar bize atılan taşlarla yapılıyor” demiştir.

AÇIKLAMALAR

- 1 — Keçecizade İzzet Molla'nın biyografisi VI. sayılı makalede açıklanmıştır.
- 2 — Türkiye'de ilk yüksek tıp okulu 1826 yılında Mahmut II. zamanında ordunun doktor ihtiyacını karşılamak için kurulmuş olduğundan mezunları askeri doktor olarak orduda çalışmışlardır. Bu ilk tıp okulunda ilk yıllarda öğretim tamamen Fransızca idi. Tıp deyimlerinin çoğu Latince olduğundan mecburi dersler arasında Latince de vardı. Paşa her iki dili de bu okulda öğrenmiştir. Bu okula öğrenci yetiştiren o sırada başka okul olmadığından gerekli genel kültür dersleri de programa alınmıştı. Bu yüzden öğretim süresi 10-15 sene idi.
- 3 — Macar ihtilali, 1848 yılında Fransa 'da başlayıp sonradan diğer Avrupa ülkelerine de sıçrayan özgürlük mücadelesinin Avusturya idaresinden kurtulmak için Macaristan'da çıkan ihtilaldir. Avusturyalılar isyanı kendi güçleriyle bastıramayınca Ruslardan yardım istemişlerdi. Bu ihtilalin Osmanlı idaresindeki Romanya 'ya sıçramaması için gerekli tedbirleri almak üzere Fuad Paşa hükümet tarafından Bükreş'e gönderilmişti.
- 4 — Memleketeyn, bugünkü Romanya 'yi teşkil eden Eflak ve Boğdan 'a Osmanlılar tarafından verilen isimdir.
- 5 — Petersburg (Sen Petersburg) bugünkü Leningrad şehri olup o sırada Rus çarlığının başkenti idi.
- 6 — Fuad Paşa bu sırada Tanzimat meclisi başkanı değil üyesidir. Dışişleri bakanlığına getirilmesi ve kendisine vezirlik rütbesi verilmesi Âli Paşa'nın ikinci defa sadrazamlığı sırasında yani 16 Şaban 1271-1855 tarihindedir ki aynı zamanda Tanzimat meclisi Başkanlığı görevi de verilmişti.
- 7 — Cebel i Lübnan denilen bugünkü Lübnan 'da 1860 yılında Müslüman Dürzlerle Hıristiyan Maruniler arasında devam eden anlaşmazlığın artması ve tam paşanın Beyrut'a vardığı sırada Şam'da da sokakta oynayan çocuklar arasında meydana gelen basit bir olayın Hıristiyan ve Müslümanlar arasında silâhlı çatışmaya dönüşmesinden pek çok insan ölmüştü. Öteden beri Suriye ve Lübnan üzerinde gözü olan Fransa, Hıristiyanların öldürülmesini bahane ederek buraya asker ve donanma göndermeye kalkıştı. Fuad Paşa 1276-1860 yılında dışişleri bakanlığı göreviyle olağanüstü delege olarak Suriye'ye gönderildi. Paşa burada şiddetli tedbirlerle isyanı Fransa'nın işe karışmasına fırsat vermeden bastırdı. Bu arada Şam valisi ve Arabistan Ordusu Kumandanı Ahmet Paşa ile birkaç subayı da idam ettirdi.
- 8 — Kitapta Ahmet Paşa'nın İstanbul'a gönderilerek muhakeme edildikten sonra Şam'da kurşuna

dizdirdiği yazılmakta ise de Ahmet Paşa İstanbul'a gönderilmemiş orada bir albay ve bir yarbayla beraber kuşuna dizdirilmiştir.

9 — Muhiddin-i Arabi büyük İslâm filozoflarından. XIII. yüzyılda Şam 'da ölmüş ve orada gömülmüş ve adına bir türbe yapılmıştır. Kendisine büyük şeyh anlamında Şeyh el-Ekber denmiştir.

10 — Fuad Paşa henüz Şam 'da iken padişah Abdülmecit ölmüş ve yerine kardeşi Abdülaziz geçmişti. Bu sırada "Meclis-i Vâlâ-i Ahkâm-ı Adliye" ile "Meclis-i Âli-i Tanzimat" birleştirilmiş ve başkanlığına da Fuad Paşa getirilmiştir. (6 Muharrem 1278-1861). Yazar her iki meclisi birden işaret etmiş olmalıdır. Ve "dördüncü defa Dışişleri Bakanlığı ile değerlendirildikten sonra, " ifadesi de sanki bu görevler üzerinde iken dördüncü defa Dışişleri Bakanı olmuş gibi bir anlam taşıyan bir cümle kurmuştur ki bunun bir dil sürçmesi veya eskilerin deyimi ile bir "Zaaf-ı telif" yani ifade düşüklüğü olması mümkündür. Çünkü Fuad Paşa aynı senenin ve aynı ayın sonunda Dışişleri Bakanlığına getirilmiştir.

11— Fuad Paşa bir sene sonra sarayın (padişahın) hükümet işlerine fazla karışmasına dayanamayarak Ali, Yusuf Kâmil, Mütercim Rüştü Paşalarla aldıkları müşterek karar gereğince istifa etmişlerse de Rüştü Paşa bu karara uymamıştı. Bunun üzerine Yusuf Kâmil Paşa sadrazamlığa ve Ali Paşa Dışişleri Bakanlığı'na getirilmişlerdir.

12 — Sadrazamlıktan alınmasına Sultan Abdülaziz'in Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın kızı Tevhide Hanımla evlenmek istemesine, bu evliliğin devletin başına yeni birtakım zorluklar doğacağını düşünen Fuad Paşa'nın engel olması sebep olmuştur.

13 — Fuad Paşa'nın cenazesi Fransa hükümetinin Ronar adlı devlet gemisi ile İstanbul'a getirilmiş ve kalabalık bir cemaatle İstanbul'da Fazlı Paşa civardaki özel türbesine gömülmüştür. Türbe bugün Fuad Paşa türbesi adıyla anılır.

14 — Yukarıda belirttiğimiz gibi Üçler Camii avlusundaki mezarlığa değil bu, de Fuad Paşa Türbesi diye anılan kendi türbesine gömülmüştür.

15 — Bu Sami Paşa yakın devir politika adamı ve yazar Hamdullah Suphi Tanrıöver'in büyük babası Abdurrahman Sami Paşa'dır. Manzumenin son beyiti

Tarihtir İsm-i gafur,

Lâbüd eder Sırr-ı zuhur

Affolunur her bir kusur

Allah pes baki heves "1285-1868"

16 — Prens Dö Gal, İngiltere veliahdinin unvanıdır. İngiltere'de krallık geleneklerine göre veliahd olan hükümdarın büyük oğlu Gal prensi unvanı taşımaktadır.

17 — Mahmut II. zamanında 1827yılında İstanbul 'da Sirkeci meydanı ile Ebusuud Caddesi arasındaki Hocapaşa denilen yerde çıkan büyük yangın. Bu yangında bugünkü valilik binasının bulunduğu eski Bâb-ı Âli binası da yanmıştı.